

VLASNIŠTVO MASLINA NA LUNU (OTOK PAG) I NAČELO SUPERFICIES SOLO CEDIT *

*Doc. dr. sc. Ivan Milotić***

UDK: 347.256(497.5)(091)

34(37)

340.141(497.5)(091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: listopad 2013.

Na Lunu, najsjevernijem dijelu otoka Paga, od XVIII. stoljeća naovamo razvio se i proširio pravni običaj koji je na osobit način odredio vlasništvo nad stablima maslina i stvarao pravni dualitet – odvojenost pravnog režima zemljišta s jedne strane i režima stabala s druge strane. Time je odstupio od dugotrajne primjene načela superficies solo cedit koju je po uzoru na rimsko pravo poznavalo pravo Rapske općine. U radu autor je analizirao taj pravni običaj u svekolikom kontekstu u kojem se pojavio, ali i s gledišta drugih koji su ga odredili. U članku autor propituje i analizira dualitet pravnog režima zemljišta i stabala maslina s gledišta Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, zakonodavstva Kraljevi-

* Posebnu zahvalnost autor duguje Ivanu Palčiću, dipl. iur., jer je svojim savjetima i sveukupnom pomoći dao važan doprinos pri nastanku rada. Zemljišnoknjižni aspekt ovoga rada u najvećoj mjeri rezultat je njegovih istraživanja. Autor zahvalnost duguje Lunjanima Ivanu Baričeviću, Damiru Badurini i Mariji Šanko za sve informacije o običajnom pravu vlasništva nad stablima maslina na Lunu, bez čije pomoći ne bi bilo moguće obraditi ovu specifičnu temu. Velika se zahvalnost duguje i dugogodišnjoj "lunjskoj" liječnici Margareti Palčić, dr. med., za pomoć oko terenskog istraživanja, Ivi Palčiću, dipl. polit., za pomoć oko pribavljanja zemljišnoknjižnih izvadaka na Općinskom sudu u Pagu, dr. phil. Liviju Prodanu za pomoć oko transkripcije i prijevoda teksta zemljišnoknjižnih izvadaka s talijanskog jezika, Domagoju Peraniću, dipl. iur., za pomoć oko pribavljanja zakonskih tekstova iz arhive Hrvatskoga sabora, za pomoć oko prikupljanja bibliotečne i arhivske građe te svim drugim kolegama i prijateljima koji su svojim savjetima i primjedbama pomogli prilikom izrade ovog rada.

** Dr. sc. Ivan Milotić, docent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

ne Jugoslavije i pozitivnog stvarnopravnog uređenja Republike Hrvatske. Autor razmatra njegovu pozitivnopravnu relevantnost s gledišta §§ 75. i 76. Zakona o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga donesenog 1930. godine u Kraljevini Jugoslaviji te čl. 389. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima.

Ključne riječi: Lun, otok Pag, stabla maslina, dualitet, superficies solo cedit, običajno pravo

I. UVOD

Cjelokupno područje smješteno oko Kvarnerskog zaljeva (Istra i sjeverno Hrvatsko primorje) tijekom povijesti bilo je svojevrsni mikrokozmos koji je, opet, bio razmrvljen u niz manjih, ali međusobno različitih i jedinstvenih cjelina određenih izoliranim smještajem, vertikalnom raščlanjenošću reljefa, klimatsko-pedološkim obilježjima, teritorijalno-političkom pripadnošću, osobitošću gospodarske djelatnosti, društvenim odnosima i organizacijom ili nekom drugom značajkom. Kao odraz njihove osobitosti u takvim su se manjim cjelinama pojavljivali jedinstveni te na njih prostorno ograničeni pravni odnosi i instituti. Oni većinom nisu bili *de iure* uređeni, ali su postojali i proistjecali iz lokalnih pravnih običaja koji ili uopće nisu bili kodificirani niti prepoznati kao izvor prava u formalnom smislu ili su bili hijerarhijski subordinirani drugim izvorima prava te su služili za popunjavanje pravnih praznina. Riječ je o teritorijalno usko ograničenim i lokalno prepoznatljivim pravnim normama koje izmiču znanstvenom pogledu jer nisu zastupljene u formalnim i kodificiranim izvorima prava, već su dugo postojale (i gdjekad još postoje) kao sveprisutna pravna zbilja. Tijekom srednjeg i novog vijeka takvi pravni običaji bili su *de facto* prevladavajući izvor prava, a instituti koji su iz njih proizlazili kudikamo važniji, u praksi češći i primjenjiviji od onih s osloncem u formalnim izvorima prava. U okvirima određene manje zajednice glede takvih pravnih običaja postojala je čvrsta, stalna i živa *opinio iuris sive necessitatis*. Takvi tradicijski instituti su, primjerice, ćičarijske komunele, jaskanski koposesorati, turopoljske zemljišne zajednice, ali i među sobom različiti oblici vlasništva nad stabilima maslina rasprostranjeni na kvarnerskim otocima te na području od sjevernog Hrvatskog primorja do Dalmacije i srednjodalmatinskih otoka. Zbog znatne metodološke ujednačenosti pravno-povijesnih istraživanja te njihove prevladavajuće usmjerenosti na proučavanje kodificiranih izvora prava, ovi instituti ostali su nedovoljno poznati našoj znanosti.

Srednjovjekovna statutarna pravna uređenja u Istri, sjevernom Hrvatskom primorju i Dalmaciji slijedila su *naturalis ratio*, koju je prethodno izrazila rimska klasična jurisprudencija¹ da zemljište (*solum*) i sve što se nalazi s njim trajno spojeno na površini (*superficies*) čini nedjeljivu pravnu cjelinu: *superficies solo cedit*.² Ipak, glede stabala maslina (i u manjoj mjeri glede nekih drugih vrsta stabala, primjerice hrasta, divljih krušaka, smokava i dr.)³ pravni su običaji mogli određivati razdvojenost pravnog režima zemljišta od pravnog režima stabala. Time se omogućilo da vlasnik zemljišta i vlasnik stabala maslina nisu iste osobe te da jedno stablo ili skupina stabala maslina ima jednog vlasnika (različitog od vlasnika zemljišta), dok drugo stablo ili skupina stabala ima drugog vlasnika (također različitog od vlasnika zemljišta, ali i od vlasnika drugih stabala na istom zemljištu).

Premda je ova pojava poznata i drugdje u kvarnerskim te dalmatinskim krajevima, u ovome radu istražiti će se vlasništvo nad stablima maslina samo u katastarskoj općini Lun te dijelom u katastarskoj općini Novalja, gdje doduše postoji, ali u znatno manjoj mjeri negoli na Lunu.⁴ Ovo će se učiniti zbog specifičnosti načina stjecanja vlasništva nad stablima maslina na lunjskom području (koje nije analogno ostalima na drugim otocima), konteksta njegove pojave i dugotrajnog poštovanja pravnih običaja koje je i danas sveprisutno, ali i stoga jer je riječ o složenom i slojevitom pravnom institutu koji do sada nije bio primjereno obrađen.

¹ U rimskom pravu ovakva shvaćanja izrazili su Ulpianus, D. 43.17.3.7; Gaius, Inst. 2.73; Iustinianus, Inst. 2.1.33. Riječ je o načelnom shvaćanju koje se prvotno odnosilo na pripajanje pokretnine nekretnini (*accessio*), pri čemu vlasnik zemljišta uvijek postaje vlasnik cjeline. To načelo izrijekom je izrazio Ulpijan u navedenom fragmentu riječima *semper enim superficies solo cedere* (u doslovnom prijevodu: *uvijek, naime, ono što je na površini pripada zemljištu*). O značenju sentencije *superficies solo cedit* i njezinoj primjeni u pozitivnom hrvatskom pravu te u relevantnim europskim pravnim porecima vidi Petrak, M., *Superficies solo cedit*, *Traditio iuridica*, vol. I, Zagreb, 2010., str. 129 – 130.

² U srednjovjekovnoj paškoj komuni to proizlazi, primjerice, iz tumačenja odredbe Statuta Rapske komune (*Statutum communis Arbae*), 3. knjiga, glava 13. Vidi Margetić, L.; Strčić, P., *Statut Rapske komune iz 14. stoljeća*, Rab – Rijeka, 2004., str. 137. Također, isto proizlazi iz Statuta paške općine (*Statuta communis Pagis*), 2. knjiga, 11. glava; 4. knjiga, 31. – 32. glava. Vidi *Statut paške općine – Statuta communis Pagis*, Čepulo, D. (ur.), Pag – Zagreb, 2011., str. 198 – 199 i str. 272 – 273.

³ Ružička, B., *Maslina je opet neobrana*, Godišnjak 18 – aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Zagreb, 2011., str. 505.

⁴ U ovome se radu naziv Lun koristi u značenju poluotoka i prostranog područja oko naselja Lun na kojemu raste masline i gdje je zabilježen pravni institut koji se ovdje obrađuje. Riječ je o području koje se većinom podudara s katastarskom općinom Lun.

Zbog uređenja vlasništva nad stablima na Lunu po pravnim običajima, metode proučavanja tog instituta prilagođene su specifičnom pravno-povijesnom kontekstu. Ovaj rad metodološki se temelji na proučavanju povijesnih i pravno-povijesnih izvora od važnosti za otoke Pag i Rab te naselje Lun i pripadajuće mu područje, arhivskim istraživanjima, usporednoj pravno-povijesnoj analizi, terenskom istraživanju te razgovorima s najstarijim stanovnicima Luna i njegovim maslinarima.

II. GEOGRAFSKI, POVIJESNI, PRAVNI I TERITORIJALNO-POLITIČKI KONTEKST LUNA

Katastarska općina Lun⁵ obuhvaća 12,5 km² koji se nalaze na krajnjem sjevernom dijelu otoka Paga, oko tamošnjeg istaknutog i izoliranog rta po kojemu je naselje dobilo naziv (od romanske riječi *punta longa*). Područje je teže pristupačno zbog dinamičnog i raščlanjenog krškog terena te oštih stijena, a prirodnom formacijom rta te barijerom reljefa odijeljeno je od ostalih dijelova otoka Paga. Tek na prijelazu iz 70-ih u 80-e godine XX. stoljeća Lun je s Novaljom i ostalim dijelovima paškog otoka povezan modernom asfaltiranom prometnicom, a dotad je od njih bio, iako ne u potpunosti odvojen, ali zasigurno u svakom pogledu udaljen.⁶

Od najstarijih srednjovjekovnih pisanih izvora koji datiraju u doba Petra Krešimira IV.⁷ naselje Lun i njegovo područje pripadali su Rapskoj komuni. Od toga vremena sve do XX. stoljeća između Rapske i Zadarske komune postojali su brojni i dugotrajni sporovi te prijepori glede jurisdikcijske pripadnosti Luna i

⁵ Po shvaćanjima lokalnog stanovništva Lun obuhvaća područje od Stanišća do Tovarnela. O tome vidi Oštarić, I., *Srednjovjekovna topografija i toponimija otoka Paga prema arhivskoj i arheološkoj izvornoj građi*, magistarski rad (neobjavljeno), Zadar, 1992., str. 131.

⁶ Prva uređena staza između Novalje i Luna, široka oko 2 m, izrađena je 1802. godine. Vidi Badurina, D., *Lunjski libar prema Kronici o. Odorika Badurine i drugim pisanim i usmenim izvorima*, Novalja, 2012., str. 244.

⁷ *Kronika oca Odorika* navodi da je 8. srpnja 1060. godine Petar Krešimir IV. izdao diplomu u Biogradu na Moru kojom je odredio granice Rapske biskupije i uzeo je pod svoju zaštitu. Njezina granica nalazila se kod Caske, dok je nad ostatkom otoka Paga jurisdikciju imao zadarski nadbiskup (Kronika oca Odorika Badurine, knjiga I, 45). Prije te godine otok Pag u cjelini nalazio se u sastavu Rapske biskupije. Nakon njegove podjele Lun je ostao dijelom Rapske biskupije. Vidi Badurina Dudić, Z., *Povijest župe Lun prema kronici o. Odorika Badurine*, Novalja, 2006., str. 12. Relevantna isprava nalazi se u djelu *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Stipišić, J.; Šamšalović, M. (ur.), Zagreb, 1967., str. 85 – 87, br. 63.

Novalje, ali i glede mnogih drugih pravnih te upravnopravnih pitanja.⁸ Premda je u geografskom smislu dio otoka Paga, Lun je kroz povijest pripadao Rabu, ponajviše zbog svojeg istaknutog položaja. Tako je i u novije vrijeme, od 1954. godine pa do stupanja na snagu *Zakona o izmjeni Zakona o područjima općina u Republici Hrvatskoj* dana 21. veljače 1992. godine, Lun bio dio rapske Općine.⁹ Tada ulazi u sastav Općine Pag. Kada je 1993. godine osnovana Općina Novalja¹⁰, Lun je postao njezinim sastavnim dijelom.

Polazeći od prethodno rečenog, proizlazi da je Lun bio geografski odvojen od Raba, ali je bio u sastavu njegove komune. S druge strane, geografski je bio dio otoka Paga, ali s Paškom komunom nije imao nikakve povijesne ni političko-teritorijalne poveznice. Dapače, poveznice čak i s ne toliko udaljenom Novaljom sve do kraja 70-ih godina XX. stoljeća bile su slabe, tako da je Lun postojao kao samodostatna i izolirana cjelina koja nije znatnije poprimila utjecaje s drugih područja.

U povijesnom razdoblju koje je relevantno za ovaj rad (od kraja srednjega vijeka naovamo) Lun je prvi put nastanjen tek u drugoj polovici XVII. stoljeća.¹¹ Godine 1711. godine u Lunu je živjelo pet obitelji. Premda nije bio župa, župna prava u Lunu dodijeljena mjesnome kapelanu postojala su od 1748. godine, a u *Kronici oca Odorika Badurine* zabilježeno je da se 1820. godine Lun nalazio u sastavu rapske župe.¹² Tek od druge polovice XIX. stoljeća Lun i njegovo stanovništvo se u većoj mjeri pojavljuju u arhivskoj građi.¹³ Ove povijesne

⁸ O tome vidi također u radu Granić, M., Osamostaljenje Paške općine, *Statut paške općine – Statuta communitatis Pagi*, *op. cit.* u bilj. 2, str. 9 – 28.

⁹ Narodne novine, br. 9/1992. “Na referendumu, održanom u svibnju 1991. g., stanovnici Luna, Jakišnice i ostalih naselja na tom dijelu otoka Paga, velikom većinom odlučili su o pripojenju Općini Pag. Odluku o tome prihvatio je Hrvatski sabor dana 14. veljače 1992”. Vidi Ukaz o proglašenju Zakona o izmjeni i dopuni Zakona o područjima općina u Republici Hrvatskoj od dana 19. veljače 1992. godine u istom broju Narodnih novina. Više o teritorijalnom razgraničenju na Lunu vidi Badurina, D., *op. cit.* u bilj. 6, str. 35 – 39.

¹⁰ Novalja od 1997. godine ima status grada. Vidi Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, Narodne novine, br. 10/1997.

¹¹ Smatra se da je Lun nastanjen dolaskom pastira Petra Badurine zvanog Ugrinić oko 1653. godine. Više o stanovništvu na Lunu vidi Badurina, D., *op. cit.* u bilj. 6, str. 158 – 216.

¹² *Ibid.*, str. 15 – 17 s detaljnim opisom demografskih i povijesnih kretanja tijekom XVIII. i XIX. stoljeća.

¹³ Crnković, N., *Prilozi istraživanju agrarnih odnosa na pašnjacima sjevernog dijela Paga i na otoku Rabu*, Prinosi za gospodarsku povijest otoka Paga, Kaloper-Bakrač, J. (ur.), Pazin – Rijeka, 1988., str. 108 – 111.

zadanosti vremenski smještaju nastanak i postojanje osobitog vlasništva nad stablima maslina na Lunu od XVIII. stoljeća naovamo, uz napomenu da je ono najbolje dokumentirano u izvorima iz XIX. i XX. stoljeća. U ova dva stoljeća običaj se afirmirao, uvriježio i proširio. Unatoč tome, povijesni izvori vezani uz rapsko upravljanje rapskim imanjima na Pagu su malobrojni.¹⁴ Ovo područje ne spominje se u *Statutu Rapske komune* iz prve polovice XIV. stoljeća, a nije zastupljeno ni u znanstvenim radovima koji obrađuju demografsku i gospodarsku povijest otoka Raba i njegovih naselja. Gotovo je identična situacija i s radovima koji obrađuju povijest otoka Paga.¹⁵ Uzrok tome može biti nenastanjenost područja, ali i zanemariva gospodarska vrijednost prostora na kojemu su do XIX. stoljeća prevladavale šume i prostranstva divljih (nekultiviranih) maslina. S druge strane, riječ je o permanentno spornome području koje je za Rabljane (ali i Pažane) imalo veliku stratešku vrijednost i značenje.

Jedna od odrednica nastanka, postojanja i očuvanosti pravnih običaja u svezi s vlasništvom stabala maslina u Lunu je i vegetacijski kontekst krajnjeg sjevernog dijela otoka Paga. Prema podacima lokalne Ekološke udruge "Maslina" danas na Lunu na otprilike 23 ha zemlje raste oko 80.000 stabala maslina.¹⁶ Među njima postoji oko 1400 zaštićenih stabala divlje te stotinjak stabala pitome masline¹⁷ koja rastu na 23,6 ha s velebitske strane lunjskog područja

¹⁴ Škunca, A., *Rapski posjedi na Pagu do 1409. godine*, Rapski zbornik – Zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine, Zagreb, 1987., str. 214.

¹⁵ Vidi Peričić, Š., *Prilog upoznavanju gospodarskih prilika na otoku Rabu u XIX. stoljeću*, Rapski zbornik – Zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine, Zagreb, 1987., str. 417 – 428; Peričić, Š., *Rapske šume, fontik, universitas i banke s osvrtom na odgovarajuće ustanove u Zadru*, Rapski zbornik – Zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine, Zagreb, 1987., str. 131 – 140.

¹⁶ Broj maslina na području katastarske općine Lun prema podacima iz jedinstvenih zahtjeva za potpore iznosi 6472 stabla koja rastu na 62,14 ha i protežu se na 117 katastarskih čestica. U katastarskoj općini Novalja taj broj iznosi 9501 stablo maslina koje rastu na 59,54 ha i protežu se na 158 katastarskih čestica. Ovdje je riječ samo o broju stabala koja se nalaze na površinama za koje je zatražena potpora, što znači da ih faktički u prirodi ima više jer evidentiranje stabala maslina i podnošenje zahtjeva za potporu nije obvezno. Prema ARKOD-u nasadi maslinika na Lunu obuhvaćaju površinu od 77,69 ha te se protežu na 154 parcele. Površina nasada maslinika u Novalji iznosi 93,03 ha, a protežu se na 259 parcela. ARKOD je sustav identifikacije zemljišnih parcela kojim se uspostavlja baza podataka koja evidentira stvarno korištenje poljoprivrednog zemljišta, a vodi se pri Agenciji za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju.

¹⁷ Strikić, F., *Regionalizacija maslinarske proizvodnje i sortiment – za pravilno gospodarenje i razvoj maslinarstva*, Maslina i maslinovo ulje: Božji dar u Hrvata, Gašparec-Skočić, Lj.; Milat, V. (ur.), Zagreb, 2011., str. 73.

(sjeverni dio poluotoka Luna, predio južne Krune kod zaselka Dudići, jugozapadnom stranom Gavranišća između hrpta i prometnice Lun – Novalja). Područje je 1963. godine proglašeno botaničkim rezervatom i upisano u registar zaštićenih objekata prirode,¹⁸ a danas u skladu s čl. 12. Zakona o zaštiti prirode¹⁹ ima status posebnog (botaničkog) rezervata. Područje katastarske općine Lun i u svjetskim okvirima jedna je od samo nekoliko lokacija na kojima na znatnoj površini rastu samonikle (divlje) masline – mastrinke, iznimno rijetka vrsta sredozemne šumske vegetacije koja se može cijepiti, pa tako i obrađivati te davati prinos industrijskog ploda poput artificijelnim zahvatom zasađenog stabla masline.²⁰ Stabla maslina rastu na krškom terenu koji je ispresijecan škrapama i blokovima kamenja između kojih se mjestimice pojavljuje sloj crvenice. Zbog nemogućnosti uzgoja usjeva i drugog industrijskog bilja na takvoj škrtjoj podlozi, kroz povijest se ovaj prostor mogao koristiti isključivo za napašanje ovaca. Najveći dio današnjih maslina nije artificijelno zasađen, nego je cijepljen na divlju podlogu – na divlju maslinu (*Olea oleaster*).

U doba mletačke vladavine (od 1409. godine) Rapska komuna bila je vlasnik šuma koje su se nalazile na njezinu području, dok su se pašnjaci nalazili u vlasništvu Mletačke Republike. Suprotno ustaljenoj praksi Mletačke Republike da vrednijim istočnojadranskim šumama neposredno gospodari posredstvom upravitelja mletačkog Arsenala²¹, Rapska komuna samostalno je raspolagala

¹⁸ Rješenje Zavoda za zaštitu prirode u Zagrebu 95/1-1963. od 16. ožujka 1963. godine i Rješenje Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Klasa: UP/I-612-07/11-33/373, Urbroj: 532-08-02-01/4-11-1 od 23. ožujka 2011. godine kojim se ispravlja prethodno navedeno Rješenje Zavoda za zaštitu prirode.

¹⁹ Narodne novine, br. 70/2005, 139/2008, 57/2011.

²⁰ “Poznato je da na najsjevernijem dijelu Lunjskog poluotoka rastu prave šume divljih maslina, koje su danas zaštićene, a na novaljskom dijelu ih je mnogo manje”. Crnković, N., *op. cit.* u bilj. 13, str. 112. Prema Š. T. Peričiću maslinarstvo se najintenzivnije razvilo i raširilo tijekom druge austrijske vlasti. Peričić, Š. T., *Razvitak gospodarstva otoka Paga u prošlosti*, Pag, 2012., str. 53. *Mastrinka* se još naziva i *divlja maslina*, *divljaka*, *divljakinja*, *maslinak*, *mastrinka puljizica*. O mastrinki vidi: Strikić, F., *Domaće sorte masline*, Maslina i maslinovo ulje: Božji dar u Hrvata, Gašparec-Skočić, Lj.; Milat, V. (ur.), Zagreb, 2011., str. 130.

²¹ Providur nadležan za Arsenal upravljao je sustavom brodogradilišta, oružarnica, skladišta i tvornica koji su tijekom povijesti bili stupovi mletačke vojne i gospodarske snage. Ovu magistraturu mletački senat osnovao je 1442. po ovlaštenju Velikog vijeća, a bila je riječ o kolegijalnom tijelu dvojice magistrata, dok su od 1490. godine djelovala trojica. Temeljne djelatnosti providura za Arsenal bila su stalna skrb i nadzor nad funkcioniranjem Arsenala, održavanje svih naprava i struktura u uporabljivu stanju, poduzimanje radova održavanja te provođenje odluka senata

i gospodarila šumama na njezinu području. Težište mletačkog iskorištavanja šuma u svrhu proizvodnje drva za mletački Arsenal od XIV. stoljeća nadalje bilo je na *Terrafermi* te u Istri koje su bile bliže Mlecima.²² Najprije Mlečani, a nakon toga austrijska vlast nisu imali interes nad rapskim šumama te su ih prepuštali upravi Rapske komune.²³ U takvim okolnostima na dijelu otoka Paga koji se nalazio u sastavu Rapske komune suprotstavljenima su se našli interesi Raba i stanovnika Luna, što je za potonje bilo kudikamo povoljnije negoli da je s druge strane bila riječ o interesu Mletačke Republike ili zatim Habsburške, odnosno kasnije Austro-Ugarske Monarhije. Spomenuto je područje od osobite važnosti za ovaj rad jer se upravo ovdje provodilo cijepljenje divljih maslina u svrhu stjecanja vlasništva nad njima. Ishodište pravnog običaja koji je uređivao vlasničkopravni režim stabala maslina treba tražiti upravo u mogućnosti da se divlja maslina cijepi, dok je samo cijepljenje bilo odlučan trenutak za stjecanje vlasništva nad cijepljenim stablom (u narodu: *stupom*) divlje masline.

U tom kontekstu razvila se osobita vrsta vlasništva nad stablima maslina na Lunu koja je u cijelosti bila uređena običajnim pravnim shvaćanjima. Prema navodima Damira Badurine iz Jakišnice (r. 1959.) zbog takvih je okolnosti na Lunu tradicijsko stvarnopravno uređenje na maslinama poznato svim Lunjanima jer *se to* (taj običaj – op. a.) *na Lunu zna*. Ono tijekom XX. stoljeća većinom (ali ne i beziznimno) nije imalo zemljišnoknjižni aspekt niti je uknjižba ili predbilježba bila način stjecanja tradicijskih stvarnih prava nad stablima maslina. Uzevši sve u obzir, valja reći da je tradicijski koncept vlasništva stabala maslina u Lunu nastao u osobitom pravnom, društvenom i teritorijalno-političkom ambijentu.

koje su se odnosile na Arsenal. Premda je bila riječ o kolegijalnoj magistraturi, trojica providura obnašala su upravu nad Arsenalom naizmjenice, svaki neprestance tijekom 15 dana te je kroz to vrijeme stalno i beziznimno morao boraviti u njemu. Milan, C.; Politi, A.; Vianello, B., *Guida alle Magistrature: Elementi per la conoscenza della Repubblica Veneta*, Verona, 2003., str. 141.

²² Nadzor nad sječom istarskih hrastovih šuma provodio je sam mletački providur nadležan za Arsenal u Mlecima. O mletačkom šumskom zakonodavstvu u Istri vidi Klen, D., *Mletačka eksploatacija istarskih šuma i obvezan prevoz drveta do luke kao specifičan državni porez u Istri od 15. do kraja 18. stoljeća: prilog proučavanju ekonomsko-političke i ekonomsko-historijske problematike iskorištavanja istarskih šuma i istarskog naroda*, Problemi sjevernog Jadrana, sv. 1., Rijeka, 1963., 199 – 280.

²³ Lane, C. F., *Venice: A Maritime Republic*, Baltimore, 1973., str. 378 – 379.

III. STJECANJE VLASNIŠTVA NAD STABLIMA MASLINA NA LUNU

Po pravnim običajnim shvaćanjima na Lunu koja je opisao Ivan Baričević iz Luna (r. 1936.) vlasništvo nad stablima maslina na Lunu može se steći na temelju kupoprodaje, zamjene, diobe, nasljeđivanja i uzurpacije cijepljenjem. Od prvotnog značenja za ovaj rad je stjecanje vlasništva cijepljenjem divlje masline, čime se pravni režim zemljišta razdvaja od pravnog režima stabla na način da neovisno o vlasništvu i vlasniku nad zemljištem cjepitelj stječe vlasništvo nad stablom masline u trenutku kada je završio s njezinim cijepljenjem. Riječ je o izvornom (originarnom) načinu stjecanja vlasništva *sui generis* koji svojom naravi odudara od poznatih oblika stjecanja vlasništva. Damir Badurina spominje kako je sveobuhvatno cijepljenje divljih maslina u Lunu počelo oko 1834. godine (doba druge austrijske vlasti) tako što je Rapska općina dopustila lunjskom stanovništvu cijepljenje divljih (samoniklih) maslina koje su rasle na općinskom zemljištu. Dopuštenje je vjerojatno bilo izdano na razdoblje od nekoliko godina jer se spominje podatak od oko 2600 cijepljenih stabala, što je fizički i zbog prirodnog režima biljke nemoguće učiniti u jednoj godini. Po običaju, stablo masline postalo je objekt vlasništva onoga tko ju je cijepio, ali samo ako je taj cjepitelj imao dopuštenje Rapske općine.²⁴ Time je Rapska općina zadržala vlasništvo nad zemljištem, ali ne i nad stablima maslina jer se trenutkom cijepljenja napustilo rimsko shvaćanje *superficies solo cedit*. Cijepljenjem se stablo masline, uključujući i njezin korijen, izdvojilo od pravnog režima zemljišta i postalo zaseban objekt vlasništva koji se nalazio u pravnom režimu sličnome zemljištu. Od tog trenutka Rapska općina nije imala stvarnopravna ili druga ovlaštenja nad samim stablom. Takvo shvaćanje bilo je protivno rapskom komunalnom pravu jer je ono, kako je prethodno rečeno, zasigurno po uzoru na rimsko pravo, poznavalo pravnu jedinstvenost nekretnine slijedeći načelo *superficies solo cedit*. N. Crnković ustvrdio je sljedeće: “Budući da je svaka divlja maslina rapska (kao i drugo divlje stablo), a svaka pitoma maslina onoga koji ju je cijepio, vodila se na Lunjskom poluotoku višestoljetna borba, pravi rat zbog biljke koja je simbol mira”.²⁵

Cijepljenje divljih maslina na Lunu nastavljeno je i nakon isteka roka na koji je Rapska općina izdala dopuštenje te je od tog trenutka s njezina gledišta cijepljenje maslina poprimilo obilježja uzurpacije, odnosno neovlaštenog zadiranja u općinska vlasničkopravna ovlaštenja. Unatoč tome, praksa lunjskih

²⁴ Više o maslinarstvu na Lunu vidi Badurina, D., *op. cit.* u bilj. 6, str. 110 – 115.

²⁵ Crnković, N., *op. cit.* u bilj. 13, str. 112.

stanovnika desetljećima se nastavila te se afirmirala kroz gotovo dva stoljeća kao pravni običaj, što se izrijekom iščitava iz arhivske građe.

Pojavu sveobuhvatnog i intenzivnog cijepljenja maslina na Lunu treba sagledavati u kontekstu *dominikalne daće* koja je bila prihod Rapske općine te se nazivala dohotkom. *Dominikalna daća* davala se načelno samo od žitarica i vina, ali ne i od uroda maslina, a povrh toga na stabla masline nije se plaćao nikakav porez osim u kratkom razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Neopterećenost *dominikalnom daćom* uroda maslina te maslinova ulja kao njihove prerađevine te neoporezivanje stabala maslina kao posebnog dijela imovine poticalo je cijepljenje divljih maslina te maslinarstvo u cjelini.²⁶

Tridesetih godina XX. stoljeća tadašnje Općinsko upraviteljstvo Raba i rapski građani cijepljenje i oplemenjivanje divljih maslina te sađenje novih nasada smatrali su “uzurpacijom” i “krađom posjeda”.²⁷ Općinsko upraviteljstvo Raba na Lun je postavilo lugara sa zadaćom da uništi svaki cijep. Godine 1931. počupao je lugar nekoliko stotina cjepova kako bi spriječio da stanovnici Luna, koji su ih prethodno cijepili, tim činom steknu vlasništvo nad stablom. Još prije, 1930. godine, stanovnici Luna požalili su se poljoprivrednom savjetniku banske uprave u Zagrebu, ing. Tomiću, “da im lugari uvijek počupaju kalemove, kada navrtaju maslinu”, pa je ing. Tomić uputio zahtjev banu Savske banovine da “intervenira na način da naloži istragu o ovom barbarskom činu”.²⁸ Općinsko upraviteljstvo Raba smatralo je da Rapskoj komuni kao vlasniku zemljišta pripadaju i sva stabla maslina koja se na njemu nalaze, kako ona cijepljena tako i necijepljena, što jasno upućuje na to da ono inzistira na primjeni tadašnjih propisa koji polaze od načela jedinstvenosti nekretnine. U arhivskoj građi takvo gledište izraženo je na sljedeći način: “Ni po Božjem, a ni po ljudskom pravu, a ni po zakonima koji su još u kreposti u našoj državi, nitko nema pravo da se dira i da nosi tuđe vlasništvo bez vlasnikove dozvole...”, “ne može se osuditi općinu Rabsku što ona štiti svoje vlasništvo, pa makar i barbarskim načinom”.²⁹

Ivan Baričević objasnio je za potrebe ovoga rada da se cijepljenje nije provodilo stihijski, nego po točno utvrđenim običajnim pravilima. Pravo cijepiti

²⁶ *Ibid.*, str. 111 – 112 prema ispravi: Državni arhiv u Rijeci, Općinsko poglavarstvo Rab (br. 31), 187: 20/1885. *Dominikalna daća* je podavanje kmetova u korist feudalca koje je proizlazilo iz feudalčeve vlasti nad kmetovima i njegovih isključivih prava nad njima.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Državni arhiv u Rijeci, Općinsko poglavarstvo Rab (br. 31), 188:1832/1831.

²⁹ *Ibid.*

divlju maslinu i time je uzurpacijom prisvojiti dopušteno je učiniti osobi koja u njezinoj blizini otprije ima cijepljena stabla maslina. Kriterij blizine određivao se s obzirom na to graniče li cijepljena stabla nekog vlasnika s područjem na kojem raste divlja maslina. U suprotnome, ako bi to učinio netko treći, cjepovi mu se mogu potrgati bez štetnih posljedica jer je takav njegov čin bio u protivnosti s lokalnim pravnim običajem. Ako divlje masline ne graniče s cijepljenim ili nasađenim maslinama, pravo cijepiti takve divlje masline imali su vlasnici stabala maslina koja su rasla njima najbliže. Nakon agrarne reforme provedene 1948. godine "starješine" (glavari kuća, tj. domaćini) su dogovorili da stabla divljih maslina (u narodu *divljaci*) pripadaju vlasnicima zemljišta na kojima rastu te da ih oni imaju pravo cijepiti.

Premda se ovaj pravni običaj razvio na temelju prakse cijepjenja divljih maslina koje su rasle na zemljištima u vlasništvu Rapske općine, glede stjecanja vlasništva nad stablima maslina na Lunu danas je potpuno svejedno tko je vlasnik zemljišta (pravna ili fizička osoba, jedinica lokalne samouprave ili država).

Budući da se vlasništvo nad stablima maslina nije određivalo s obzirom na nekretninu kojoj pripadaju (po kriteriju pripadnosti zemljišnoj/katastarskoj čestici), običajnim pravnim uređenjem određen je način suzbijanja zabluda o tome tko je vlasnik određenog stabla masline. Tradicionalno je vlasnik masline označavao stablo "po tajeovima", tj. sjekiricom su se uz korijen urezivale crte, odnosno stavljale su se oznake.³⁰ U slučaju diobe stabala maslina među sinovima masline koje su prešle u vlasništvo pojedinog sina označavale su se brojem tajeve koji se odnosio upravo na tog sina. Prema usmenom kazivanju Ivana Baričevića i Damira Badurine broj tajeve određivao se kockom isto kao što se prethodno kockom odredilo koja će stabla maslina pripasti određenom sinu. Primjerice, stabla maslina u vlasništvu jednog sina označavala su se jednim tajeom, drugog dvama tajeovima itd. Tek u novije vrijeme stabla maslina (=stupi) označavaju se bojom.

IV. RASPOLAGANJE STABLIMA MASLINA NA LUNU PO OBIČAJNIM PRAVNIM SHVAĆANJIMA

U različitim oblicima raspolaganja stablima maslina na Lunu također se uočava neprimjena načela *superficies solo cedit*. Ivan Baričević objasnio je razdvaja-

³⁰ Što se označavanja stabala maslina tiče, I. Baričević smatra da se maslina time ozljeđivala, no kad je zarasla, taj se bolje vidio. D. Badurina smatra da su se tajeви u većoj mjeri urezivali na suhi dio masline.

nje pravnog režima zemljišta od stabala maslina u slučaju diobe imovine među braćom. Ako je došlo do diobe obiteljske imovine po jednakim dijelovima na više braće, zemljišta su se dijelila geometrijski, ali su se istodobno i neovisno o geometrijskoj diobi zemljišta dijelila također stabla maslina koja su se nalazila na cjelokupnoj površini zemljišta prije negoli se provela dioba. Stabla maslina nisu se dijelila samo po broju, nego i po rodnosti te se težilo postizanju jednakosti i pravičnosti u diobi. Tako se kao kriterij diobe uzimala i činjenica jesu li masline divlje ili pitome, mlade ili stare, velike ili male, rodne ili manje rodne. O tome tko će dobiti koja stabla, ali poštujući pravičnost i jednakost dijelova, odlučivalo se ždrijebom. Takav način odvojene podjele zemljišta i stabala imao je za posljedicu nastanak novih manjih zemljišnih čestica, čime su braća osim na svojoj zemljišnoj čestici masline imala i na susjednoj bratovoj čestici i obratno.

Ako se kojim slučajem dogodilo da netko iz neznanja obere tuđu maslinu, običaj je da se plodovi vrate vlasniku masline. Iz mjesne pravne tradicije (prema kazivanju Ivana Baričevića) poznat je slučaj žene koja je vlasništvo nad jednim točno određenim stablom masline (koje su nazivali Glogić ili Glogo) kao protučinidbu prenijela u vlasništvo radniku koji joj je nacijepao drva za ogrjev. Nakon toga, neki njezin rođak obrao je baš to stablo masline i to joj dojavio. Žena mu je na to odgovorila kako ona više nije vlasnica tog stabla masline, nego radnik koji joj je nacijepao drva. Čim je ovaj to čuo, donio je novom vlasniku sve plodove masline koje je obrao. Iako ih radnik nije htio zadržati, berač ih je ostavio radniku inzistirajući na tome jer “da nisu njegove”(!). U pravnoj praksi utemeljenoj na lunjskom običaju javljaju se zamjene maslina koje se uvijek provode po stablima, a ne po kriteriju zemljišta (u narodu: *po ogradicama, kantima, kavrlicama*).

Podatke o vlasništvu stabala maslina na Lunu prikupljeni su i od 103-godišnje Marije Šanko iz Luna (r. 1910.) koja je bistra uma i izvrsnog pamćenja. Po njezinim riječima običaj se neizostavno poštovao, što upućuje na postojanje snažne *opinio iuris sive necessitatis*. Ljudi nisu zadirali u tuđe masline prilikom berbe, što znači da se vlasništvo stabla masline poštovalo kao apsolutno i najšire stvarno pravo (na isti način kako je, primjerice, pravo vlasništva bilo određeno još u rimskom pravu), ali se odnosilo samo na stablo masline. Glede vlasništva maslina znakovita je njezina izjava: *Ako kupi zemlju, ne kupi* (istodobno i – op. a.) *stup!*

M. Šanko navodi da su se običaji poštovali te da su ljudi slobodno pristupali stablima maslina na tuđem zemljištu radi berbe, rezidbe i prikupljanja drveta.

Svakodobni vlasnik zemljišta dopuštao je svakodobnom vlasniku stabla masline koje je raslo na njegovu zemljištu i osobama koje bi vlasnik masline odredio (primjerice berači maslina) slobodan prolaz do stabla te poduzimanje drugih radnji na stablu. Ova ovlaštenja bila su sadržaj vlasništva nad stablom masline te se na Lunu nisu poimala kao ograničenja vlasništva nad zemljištem. Vlasništvo nad stablom masline i vlasništvo nad zemljištem dva su stvarna prava koja su hijerarhijski koordinirana, svako sa svojim ovlaštenjima te s točno određenim dosegom. Prema običajnom shvaćanju Lunjana to nisu bila konkurentna prava u smislu da jedno drugo isključuje ili ograničava jer se pravo vlasništva nad stablima maslina nije osnivalo, već je nastajalo *ipsa consuetudine*. Povrh toga, vlasništvo nad stablima postojalo je sve dok je postojalo stablo masline, dakle sve dok ga se ne bi porezalo u korijenu.

Agrarna reforma u doba Kraljevine Jugoslavije nikada nije provedena u Rapskoj općini, pa tako ni na dijelovima otoka Paga koji su se nalazili u njezinu sastavu. Godine 1948. na Lunu je djelomično proveden tek Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji³¹, no time se ni na koji način nije utjecalo na tradicijski vlasničkopravni režim nad stablima maslina te na njegovu odvojenost od pravnog režima zemljišta. Dapače, čak i u tadašnjim pravnim i društveno-političkim okvirima običaj je potvrđen, o čemu na Lunu među starijim mještanima postoji živo sjećanje. Kada se radi provedbe spomenutog zakona poduzela izmjera zemljišta radi njegove nove podjele, lunjski "starješine"³² među sobom su dogovorili da se postojeći vlasničkopravni režim nad stablima maslina poštuje neovisno o novoj raspodjeli zemljišta. Time je sporazumom među mještanima i na temelju običajnog prava određeno da svatko ima neometan pristup za branje i čišćenje svoje masline sve dok je ne poreže u korijenu. Pravo vlasništva nad stablom masline i nad eventualnim novim izdancima gubilo se ako bi se maslina u korijenu posjekla. Podjelom zemlje u okviru agrarne reforme provedene 1948. godine dogodilo se da na jednoj parceli postoji više stabala maslina u vlasništvu više osoba jer je otprije bilo poznato tko je vlasnik određene masline, a agrarnom reformom podijeljeno je samo zemljište. Svekolika izoliranost lunjske zajednice, njezina homogenost i samodostatnost te izostanak ikakvih utjecaja sa strane pridonijeli su beziznimnom pridržavanju režima vlasništva

³¹ Službeni list FNRJ, br. 24/1946, 101/1947, 105/1948, 21/1956, 55/1957; Službeni list SFRJ, br. 10/1965. Vidi također Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Narodne Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 111/1947, 25/1958, 58/1957, 62/1957, 32/1962.

³² Izrijekom citirano prema usmenim navodima Damira Badurine.

stabala maslina koji su dogovorili “starješine”. Kako je već rečeno, po agrarnoj reformi i sporazumu “starješina” stabla divljih (necijepljenih) maslina pripala su u vlasništvo vlasnika zemljišta na kojem rastu, čime se u pogledu tzv. divljaka afirmiralo načelo *superficies solo cedit*.

Poseban su slučaj situacije u kojima je vlasnik zemljišta na kojemu se nalaze stabla maslina u vlasništvu trećih želio urbanizirati zemljište i izgraditi građevinu ili poduzeti kakav zahvat koji je podrazumijevao uništavanje nasada maslina. Takve situacije rješavale su se mirnim putem – sporazumom – između vlasnika zemljišta i vlasnika stabala maslina po određenim pravilima. Onaj tko je želio izvaditi tuđu maslinu morao je njezinu vlasniku dati ili zamjensku maslinu otprilike istih značajki, veličine, uroda i vrste, što znači da se ponajprije provodila naturalna restitucija. Druga mogućnost bila je obeštećenje koje se po tradicijskim zadanostima odmjeravalo u vrijednosti plodova tog stabla masline koje ono daje u zadnjih pet ili više godina, pa i do deset godina, sve ovisno o sporazumu. Točna vrijednost masline s obzirom na broj godina određivala se sporazumom dvojice vlasnika. Sporazumom se određivalo i kome će u vlasništvo pripasti drvo nakon što se maslina posiječe. Kada su u razdoblju od 1993. do 1995. godine Hrvatske vode provodile otkup zemljišta za izgradnju magistralnog vodovoda Novalja – Lun³³, vlasnicima stabala davalo se jedinstveno obeštećenje u visini od 1.500,00 kn po stablu masline. Time je i ova javna ustanova *de facto* pridala pravnu relevantnost vlasništvu stabala maslina koje se razlikuje od vlasništva zemljišta na kojemu one rastu.

Vlasnik stabla masline plodove stječe već odvajanjem (separacijom). Plodove koji ostanu zanemareni na tlu mogu pojesti ovce koje u masliniku napasava vlasnik zemljišta ili zakupoprimac zemljišta.

Prema svjedočanstvima Ivana Baričevića vlasnik zemljišta mogao je u maslinicima napasati ovce, ali samo od blagdana Svih svetih do 1. travnja, dakle izvan vegetacijskog ciklusa. Tijekom proljeća i ljeta nisu se smjele napasati u maslinicima da ne oštete stabla masline i mlad. No, ovce su bile i od koristi za maslinike jer brste divlje izdanke (niču iz korijena ili debla) koji su im u dohvat, a koje bi vlasnici stabala prilikom čišćenja ionako počupali. Riječ je o osobitoj simbiozi između napasanja ovaca i uzgoja maslina od koje i vlasnik zemljišta (ujedno i vlasnik ovaca) i vlasnik stabala maslina imaju obostranu korist. Ona u potpunosti opravdava pravni dualitet kao optimalni oblik iskorištavanja maslina, ali i zemljišta.

³³ Magistralni vodovod Novalja – Lun završen je 1997., a vodovodna mreža u naselju Lun završena je 2004. godine.

U arhivskoj građi i drugim izvorima ne postoje podaci o sporovima glede stabala maslina. Pravni običaji u svezi sa stablima maslina bili su jasni, dugotrajnom praksom razrađeni te uređeni točno određenim i nepromjenjivim pravilima. Do danas su stanovnicima Luna notorno poznati jer *to se na Lunu zna*. U tom je kontekstu broj sporova bio zanemariv, a kada bi se pojavili, ponajprije su se rješavali sporazumom, a iznimno – ako se spornost ne bi dokinula sporazumom – prišlo se arbitriranju treće ugledne osobe.

Ovaj običaj u čistom obliku uz beziznimno pridržavanje održao se otprilike do kraja Domovinskog rata (1995. godina). Od toga vremena na Lunu je počeo jači priljev ljudi koji nisu domaćeg podrijetla, a počeli su kupovati zemljišta. Stoga se pojavio problem (ne)pridržavanja običajnog vlasničkog prava s njihove strane nad stablima maslina te samog postojanja tog prava ako ga se promatra kroz prizmu Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima³⁴ koji proklamira pravnu jedinstvenost nekretnine. U suvremenosti razabiru se tri situacije u pogledu stjecanja vlasništva nad zemljištem osoba koje nisu Lunjani: (1) nepoštovanje običajnog prava, već poštovanje načela *superficies solo cedit*; (2) stjecanje vlasništva zemljišta uz naknadno rješavanje pitanja vlasništva stabala maslina putem novčane naknade njihovim vlasnicima koji su različiti od prodavatelja, tj. vlasnika zemljišta; (3) privremeno ili trajno odustajanje od stjecanja vlasništva nad zemljištima dok vlasnik zemljišta ne riješi pitanje vlasništva stabala maslina na tom zemljištu.

V. VLASNIŠTVO NAD STABLIMA MASLINA NA LUNU U POVIJEŠNOPRAVNOM KONTEKSTU

Premda je ovaj lunjski običaj u povijesnim izvorima znatnije dokumentiran počevši od 30-ih godina XIX. stoljeća, njegov nastanak vjerojatno pada u XVIII. stoljeće, dakle u posljednjih stotinu godina mletačke vlasti. Mletačko pravo na istočnojadranskoj obali, čija su shvaćanja bila kodificirana u komunalnim statutima, recipiralo je rimsko pravno načelo *superficies solo cedit*. Kako je rečeno, rapsko i paško statutarno pravo poznavalo je koncept pravne jedinstvenosti nekretnine kao načelo. U dalmatinskom agrarnom pravu i tamošnjim agrarnim kolonatskim odnosima postojao je institut *dalmatinske emfiteuze* koji je bio iznimka od načela jedinstvenosti nekretnine.³⁵ U istarskom statutarnom

³⁴ Narodne novine, br. 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 129/2000, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009.

³⁵ *Dalmatinska emfiteuza* je institut kojim se na dalmatinskim područjima provodilo razdvajanje pravnog režima zemljišta od pravnog režima nasada. Osnivala se na

pravu načelo *superficies solo cedit* slijedilo se beziznimno i vrlo strogo.³⁶ Koncept jedinstvenosti nekretnine najčešće se narušavao pravnim razdvajanjem zemljišta od stabala (posebno maslina), što je bila vrlo raširena pojava u Dalmaciji. Takvo razdvajanje moglo je biti sankcionirano statutarnim pravom ili se događati faktički – kao mjesni pravni običaj protivan statutarnom shvaćanju o jedinstvenosti nekretnine – što je slučaj na Lunu.³⁷ Vlasnik stabala maslina na Lunu nije imao *dominium utile* nad zemljištem na kojemu je rasla maslina niti je imao ovlaštenja iz *dalmatinske emfiteuze*. Ovo je najbolje vidljivo iz činjenice što u slučaju uništenja masline (požar, zaleđivanje, istrgnuće iz zemlje zbog jakih vjetrova), njezina usahnuća ili rezanja u korijenu dosadašnji vlasnik stabla nije imao nikakvo stvarno pravo niti ovlaštenje na zemljištu. Njegovo pravo vlasništva (sa svim ovlaštenjima) imalo je za predmet isključivo stablo masline. Povrh toga, vlasnik stabla masline nije stajao ni u kakvom pravnom odnosu s vlasnikom zemljišta niti mu je plaćao *canon*, što je bio *essentiale* emfiteuze općenito, pa tako i *dalmatinske emfiteuze*. Vlasništvo stabala maslina na Lunu izvorno je nastalo cijepljenjem (cijepljenje je i danas bitan način stjecanja vlasništva koji se odvija pod određenim pretpostavkama), a ne sporazumom.

Iz toga proizlazi da je ovaj lunjski običajnopравни institut uži i od *emfiteuze* i od austrijskog *Bodensins* jer daje vlasničkopravna ovlaštenja samo na postojećem stablu masline dokle ono živi ili dokle ne dođe do sjedinjenja vlasništva zemljišta i vlasništva nad stablom masline u istoj osobi. Emfiteuza postoji na obradivom (poljoprivrednom) zemljištu, a poljoprivredna kultura može se mijenjati, a da se time ne dira u stvarno pravo na tuđoj stvari. *Bodensins* je pojmovno još šire pravo jer ovlašteniku daje koristovno vlasništvo (*dominium utile*) na zemljištu, pa ako dođe do prestanka postojanja nasada, ono pravo i dalje postoji na zemljištu kao njegov teret te je, posljedično, ovlašteniku dopušteno osnivanje novih nasada.

Kratkotrajno važenje francuskog *Code civila* u razdoblju od 1806. do 1813. godine³⁸ nije ostavilo znatniji trag na otoku Pagu u cjelini. Ipak, valja pripo-

temelju ugovora između vlasnika zemljišta i emfiteuta (*contractus emphyteuticarius*) te je u cijelosti odstupala od načela *superficies solo cedit*. Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – stvarna prava*, Zagreb – Rijeka – Čakovec, 1983., str. 101 – 103.

³⁶ *Ibid.*, str. 29 – 30, 101 – 102.

³⁷ Srednjovjekovno i novovjekovno pravo do ukinuća feudalnih odnosa 1848. godine načelno je poznavalo i priznavalo koncept jedinstvenosti nekretnine. Međutim, ono je poznavalo i više vrsta vlasništva te mogućnost diobe prava vlasništva po pojedinim vlasničkopravnim ovlaštenjima (*possidere, uti, frui, abuti, tenere, habere, manere*).

³⁸ *Code Civil* stupio je na snagu 1. svibnja 1806. godine temeljem dekreta od 9. travnja

menuti kako je ta kodifikacija na načelnoj razini, držeći se shvaćanja rimskoga prava, slijedila načelo *superficies solo cedit*. Jedinstvenost nekretnine oborivo se predmnijevala, što znači da su stabla bila sastavni dio zemljišta, no temeljem čl. 553. *Code civila* bilo je dopušteno dokazivati suprotno.³⁹ Premda je područje otoka Paga bilo obuhvaćeno njegovim važenjem, primjena *Code civila* nije ostavila traga u pogledu opisanog lunjskog pravnog običaja unatoč zakonskoj mogućnosti pravnog dualiteta, tj. postojanja vlasništva samo nad stablima masline.

Vlasništvo nad stabalima maslina na Lunu ne može se svesti na institut *podnine* (*Bodensins*) iz §§ 1125. – 1150. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch i Općeg građanskog zakonika.⁴⁰ Prema P. Simonettiju *podninom* se “pravno razdvajao režim biljke i drveća od režima zemljišta. Prema ovom institutu uništenjem biljaka i drveća, kao i uništenjem zgrade ne gubi se koristovno pravo na površini zemljišta pa je koristovni vlasnik, uz obvezu plaćanja periodične dažbine, imao pravo na istom zemljištu ponovno zasaditi novo drveće, kao i podignuti novu zgradu”.⁴¹ Nemogućnost svođenja vlasništva stabala maslina u Lunu na institut *podnine* može se opravdati na isti način kao što se provelo njegovo razlikovanje naspram *dominium utile* i *dalmatinske emfiteuze*.

VI. VLASNIŠTVO NAD STABLIMA MASLINA NA LUNU U KONTEKSTU SUVREMENOG HRVATSKOG STVARNOPRAVNOG UREĐENJA

Koncept jedinstvenosti nekretnine koji je kao načelo proklamiran u pozitivnom hrvatskom stvarnopravnom uređenju slijedi rimsko shvaćanje da *superficies solo cedit*. Prema tom načelu nekretninu čini zemljište (zemljišna čestica) sa

1806. godine, dok se u praksi počeo primjenjivati sredinom 1807. godine. Bolletino delle leggi del Regno d'Italia, sv. 5, str. 209.

³⁹ *Toutes constructions, plantations et ouvrages sur un terrain ou dans l'intérieur sont présumés faits par le propriétaire à ses frais et lui appartenir, si le contraire n'est prouvé; sans préjudice de la propriété qu'un tiers pourrait avoir acquise ou pourrait acquérir par prescription soit d'un souterrain sous le bâtiment d'autrui, soit de toute autre partie du bâtiment.* Article 553 *Code civil*. Simonetti, P., *Nekretnine kao objekt prava vlasništva i prava građenja*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 30, br. 1, 1991., str. 47.

⁴⁰ Rab i Pag bili su dio Kraljevine Dalmacije pa se tehnički gledano u njima nije primjenjivao Opći građanski zakonik (OGZ), nego neposredno Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Unatoč razlikovanju ovih akata, pravno uređenje glede instituta relevantnih za ovaj rad bilo je identično.

⁴¹ Simonetti, P., *op. cit.* u bilj. 39, str. 46. *Podnina* se uklapa u institut *podijeljenog vlasništva* (§§ 357. – 360. OGZ-a).

svime što je s njim razmjerno trajno spojeno.⁴² Ovakvo shvaćanje izrijeком je konkretizirano i u čl. 104. st. 1. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima koji određuje da stablo pripada onome iz čijeg je zemljišta izraslo deblo, bez obzira na to kuda se ono nadvilo, kamo se proteže korijenje i vise grane. St. 3. istoga članka propisuje da se ono što je određeno glede stabla, na odgovarajući način primjenjuje i na drugo raslinje. Istu *ratio* sadržava i čl. 158. st. 1. koji propisuje da su biljke koje puste korijenje u nekom zemljištu vlasništvo onoga čije je to zemljište, bez obzira na to čije je bilo sjeme ili sadnice.

Afirmirajući načelo jedinstvenosti nekretnine Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima suzbija njegove povrede propisujući da pravni poslovi sklopljeni nakon njegova stupanja na snagu, a protivni načelu jedinstvenosti nekretnine, ne izazivaju pravne učinke.⁴³ Pravne implikacije takvog koncepta glede stabala dobro je izrazio P. Simonetti: "Prirodni dijelovi zemljišta koji se po hrvatskom pravu ne mogu pravno odvojiti od zemljišta su biljke i drveće, sve što raste na površini zemljišta, spontano ili uz sudjelovanje čovjeka u skladu s agrotehničkim dostignućima (sijanje, sađenje, uzgajanje, oplemenjivanje i zaštita)".⁴⁴

Tekstovi prijedloga Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima u prvom čitanju u saborskoj proceduri njegova donošenja i konačni prijedlog ovog zakona upućuju na to da je uvođenje načela jedinstvenosti nekretnine u Republici Hrvatskoj imalo uporište u pozivanju na Opći građanski zakonik jer se u prijedlozima zakona izrijeком navodi: *Jedinstvo nekretnine je bio postulat nekadašnjega hrvatskoga prava (OGZ)*. Riječ je o netočnoj tvrdnji jer, upravo suprotno, Opći građanski zakonik poznao je više vrsta vlasništva i pravni dualitet zemljišta te na njemu zasađenih stabala i zgrada, što je našlo svoj pravnotehnički izričaj u razlikovanju kategorija vrhovnog od koristovnog vlasništva. Spomenuti prijedlozi zakona i obrazloženja uz pojedine članke, kada govore o uspostavi pravnog jedinstva nekretnine, navedeni problem razmatraju isključivo s gledišta pravnog režima zemljišta te na njemu izgrađene zgrade koja se nalazila u drugom pravnom režimu. Problem odnosa pravnog dualiteta između režima zemljišta i zgrade bio je očit, aktualan i u praksi daleko najizraženiji u vrijeme

⁴² Čl. 9. st. 1. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Gavella, N.; Josipović, T.; Gliha, I.; Belaj, V.; Stipković, Z., *Stvarno pravo*, sv. 1, Zagreb, 2007., str. 82 i dalje; Žuvela, M., *Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima*, Zagreb, 1997., str. 312.

⁴³ Čl. 366. st. 3.

⁴⁴ Simonetti, P., *op. cit.* u bilj. 39, str. 45.

donošenja Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima te ne iznenađuje njegova zastupljenost u prijedlozima zakona glede čl. 366. – 373.⁴⁵

No, iznenađuje što glede problematike uspostave pravne jedinstvenosti nekretnine kada postoji dualitet režima zemljišta s jedne i režima stabala s druge strane u prijedlozima zakona nije ništa rečeno, osobito ima li se u vidu da je ovaj pravni dualitet bio u određenoj mjeri prisutan u hrvatskom pravu, posebice u Istri i Dalmaciji. Dapače, čini se kako zakonodavac ovaj problem nije ni primijetio, pa ga stoga nije ni uredio. Iz prijedloga zakona posljedično se opaža kako zakonodavac pri određivanju načina uspostave jedinstvenosti nekretnine uopće nije imao u vidu dualitet zemljišta i stabala, nego se kriterij za uspostavu jedinstvenosti nekretnine odnosio isključivo na zgrade sagrađene na zemljištu u društvenom vlasništvu. U takvim slučajevima odredbe čl. 366. – 373. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima ne mogu se primijeniti na situacije razdvojenosti pravnog režima zemljišta od stabala koja na njemu rastu. Jedinostvenost nekretnine glede zemljišta i stabala koja na njemu rastu od 1. siječnja 1997. godine afirmira se drugim odredbama – čl. 9. st. 1. i čl. 104. st. 1. te st. 4. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima.

Lunjski pravni običaj protivan je konceptu jedinstvenosti nekretnine jer on u pravnom smislu razdvaja zemljište od stabala koja na njemu rastu. Običajno pravo na Lunu poima zemljište i stablo masline kao dva zasebna predmeta stvarnog prava, što odražava dualitet koji je u cijelosti protivan proklamiranom načelu Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima da sve što je razmjerno trajno spojeno sa zemljištem na njegovoj površini ili ispod nje pripada vlasniku zemljišta.

Unatoč tome, stabla maslina na Lunu i danas mogu biti i jesu samostalan predmet vlasništva (neovisno o pravnom režimu zemljišta) ako je pravno razdvajanje režima zemljišta od stabala poduzeto do 31. prosinca 1930., odnosno ako su na Lunu razdvojeni stvarnopravni odnosi na zemljištu i stablima zatečeni dana 1. siječnja 1931. godine. Nasuprot tome, pravni poslovi i druge pravno relevantne radnje o razdvajanju zemljišta i stabala ne izazivaju pravne učinke ako su poduzeti od 1. siječnja 1931. godine naovamo.

Pravni temelj za ovakvo shvaćanje čini Zakon o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga donesen 1930. godine u Kraljevini

⁴⁵ Prijedlog zakona br: 44, H-15/96a, Klasa: 941-07/95-01/01, Urbroj: 62-96-76, Sabor Republike Hrvatske, str. 184. – 185; Prijedlog zakona br: 44, H-259/96a, Klasa: 941-06/95-01/01, Urbroj: 62-96-487., Sabor Republike Hrvatske, str. 195 – 198.

Jugoslaviji.⁴⁶ Kako je cijeli otok Pag bio u sastavu Kraljevine Jugoslavije, ovaj propis primjenjivao se i na stvarnopravne odnose na Lunu. Mjerodavne odredbe spomenutog zakona nalaze se u §§ 75. i 76. koji glase:

*Pravni odnošaji, koji su prije stupanja na snagu ovoga zakona ustanovljeni u pogledu drveta na takav način, da se ona imaju smatrati kao samostalni imovinski objekti, odvojeni od zemlje, vidljivim će se učiniti na popisnom listu onoga zemljišta, na kojem se drveta nalaze. Vlasnici takvih drveta mogu i ubuduće slobodno s njima raspolagati, a u slučaju, ako pravni odnošaj u pogledu njih obuhvaća i pravo umesto uginulih i uklonjenih saditi nova drveta, mogu oni i ovo pravo vršiti.*⁴⁷

*Naprotiv, posle stupanja na snagu ovoga zakona odnošaji, spomenuti u st. 1., ne mogu se više ustanoviti.*⁴⁸

*Ako je u zemljišnoj knjizi pri kojem zemljištu vidljivim učinjeno, da se na njemu nalaze drveta, koje sačinjavaju samostalne imovinske objekte, onda zemljišnoknjižni upisi, koji se odnose na takvo zemljište, nemaju pravnog učinka u pogledu onih drveta za koja se može dokazati, da se s njima pre osnivanja zemljišne knjige pravno nije postupalo kao sa pripadkom zemljišta, a isto tako nemaju pravnog učinka u pogledu onih drveta, koja su u smislu § 75 stav 1 bila nanovo posađena.*⁴⁹

*Takva drveta smatraće se kao nepokretne stvari; način sticanja vlasništva na njima jeste predaja, a način sticanja založnog prava založni popis.*⁵⁰

*Obaveza vlasnika zemljišta, prema kojoj mora dopuštati upotrebljavanje zemljišta naokolo takvih drveta u svrhu negovanja i uživanja, nije predmetom upisivanja u zemljišnu knjigu.*⁵¹

Odredbama §§ 75. i 76. Zakona o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga pravno se priznaje zatečeno stanje vezano uz vlasništvo stabala, ali i uz institut *podnine* (Bodensins) koji je u hrvatsko pravo uveden

⁴⁶ Službene novine, br. 146-LIII/308. Ovaj zakon proglašen je 31. srpnja 1930., a stupio je na snagu 1. siječnja 1931. godine. Tekst zakona s komentarom vidi u Košutić, M., *Tumač k zakonu o zemljišnim knjigama te Zakonu o unutarnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga (proglašenima u Službenim novinama od 31. jula 1930. br. 146 – LIII)*, Zagreb, 1931., str. 307 – 372.

⁴⁷ § 75. st. 1.

⁴⁸ § 75. st. 2.

⁴⁹ § 76. st. 1.

⁵⁰ § 76. st. 2.

⁵¹ § 76. st. 3.

§§ 1125. – 1152. Općeg građanskog zakonika, a u Istri i Dalmaciji (uključujući Lun) istim paragrafima Allgemeines bürgerliches Gesetzbucha. To se izrijeком čita iz odredbe da *vlasnici takvih drveta mogu i ubuduće slobodno s njima raspolagati, a u slučaju, ako pravni odnošaj u pogledu njih obuhvaća i pravo umesto uginulih i uklonjenih saditi nova drveta, mogu oni i ovo pravo vršiti*. Dakle, dualitet zemljišta i stabala nije prestajao uginućem ili uklanjanjem stabala jer je vlasnik stabala (sada nepostojećih) imao koristovno vlasništvo (*dominium utile*) nad zemljištem, što mu je omogućavalo da nanovo zasadi stabla. To njegovo pravo bilo je samostalno i u potpunosti neovisno o vlasništvu zemlje. *Ratio* ovog pravnog dualiteta P. Simonetti je odgovarajuće objasnio opravdavajući njegovo uvođenje ponajprije interesima vlasnika stabala maslina. K tome, dualitet se uspostavljao i u pogledu drugih stabala koja nisu tako dugovječna kao stabla maslina niti u toj mjeri važna za poljoprivredna domaćinstva, pa ni za narodno gospodarstvo.^{52,53}

Lunjsko pravo vlasništva nad stablima maslina koje proistječe iz pravnih običaja u pogledu ovlaštenja uže je od instituta *podnine* kako je uređuju §§ 1125. – 1152. Allgemeines bürgerliches Gesetzbucha (ABGB-a) i § 75. st. 1. Zakona o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga. Tradicijsko pravo vlasništva stabala maslina na Lunu ne daje vlasniku koristovno vlasništvo, pa u slučaju prestanka postojanja stabla, prestaje i vlasništvo nad njime, a time i pravni dualitet zemljišta i stabla. Kod instituta *podnine* prestanak stabla nije ujedno i prestanak koristovnog vlasništva, a time ni pravnog dualiteta, jer vlasnik nekadašnjeg stabla temeljem svojeg prava vlasništva može zasaditi nova stabla. Stoga, odredbe §§ 75. i 76. Zakona o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga primjenjuju se na vlasništvo stabala maslina na Lunu pod pretpostavkom da je dualitet nastao najkasnije 31. prosinca 1930. godine (što je većinom slučaj). Postojanje pravnog dualiteta zemljišta i stabala maslina na Lunu najkasnije na taj dan može se utvrđivati u izvanparničnom postupku. Dualitet na Lunu znači da su stabla maslina samostalna nekretnina, odnosno samostalni predmet stvarnih prava.

⁵² Simonetti, P., *op. cit.* u bilj. 39, str. 48.

⁵³ Relevantan za razmatranje dualiteta zemljišta i stabala je Zakon o likvidaciji agrarnih odnosa na području ranije pokrajine Dalmacije (Službeni Glasnik Primorske banovine od 7. studenoga 1930. godine) koji je poštovao zatečeno pravno stanje (dualitet). Ipak, u § 6. propisivao je prelazak voćke u vlasništvo obrađivača zemlje uz odštetu uživača voćaka u slučaju da je druga osoba imala pravo uživanja voćke. Ovaj se propis primjenjivao u Primorskoj banovini kojoj sjeverni dio otoka Paga nije pripadao jer je bio dio Savske banovine.

Ovim propisom sankcionira se zatečeno stanje razdvojenosti zemljišta od stabala koja na njemu rastu (dualitet), a to je stanje nastalo najkasnije 31. prosinca 1930. godine. Prema tome, zatečeni pravni dualitet zemljišta i stabala ostaje na snazi dok se pravo vlasništva na te dvije odvojene nepokretne stvari ne sjedini u imovini iste osobe. Spomenutim dvama paragrafima faktički zatečeno stanje (koje nije imalo zemljišnoknjižni aspekt) priznaje se pravno važećim, čime se stvara pravni dualitet zemljišta i stabala te se odstupa od načela *superficies solo cedit*. Istodobno je ovim zakonom izriječkom isključena mogućnost zasnivanja takvih odnosa *pro futuro*, dakle od 1. siječnja 1931. godine.

Ako od 1. siječnja 1931. godine do danas nije došlo do sjedinjenja vlasništva zemljišta i vlasništva stabala u istoj osobi, ovaj pravni dualitet još postoji te je riječ o priznatoj pozitivnopravnoj kategoriji.⁵⁴ U pogledu takvih zemljišta i stabala ne primjenjuje se stoga koncept pravne jedinstvenosti nekretnine koji proklamira Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Pravna jedinstvenost vlasništva zemljišta i stabala, pravno razdvojenih kao objekata prava vlasništva prije 1. siječnja 1931. godine, nije se mogla uspostaviti Zakonom o vlasništvu i drugim stvarnim pravima jer bi se time negiralo pravo vlasništva vlasnika stabala valjano stečeno na temelju dopuštenog pravnog posla upisom u zemljišnu knjigu ili po drugoj pravnoj osnovi.⁵⁵ Poštujući činjenicu da vlasništvo stabala maslina počiva na valjanom pravnom temelju, da je stečeno na valjani pravni način i da je kao takvo izriječkom pravno priznato ABGB-om (hrvatskim OGZ-om), pravom Kraljevine Jugoslavije, ali i provođenjem agrarne reforme (kojom se očuvao pravni dualitet), pravo vlasništva stabala maslina na Lunu, a time i pravni dualitet zemljišta i stabala, jest stečeno pravo.

Pozitivnopravni temelj za ovo shvaćanje čini čl. 388. st. 2. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima koji propisuje sljedeće: *Stjecanje, promjena, pravni učinci i prestanak stvarnih prava do stupanja na snagu ovoga Zakona prosuđuju se prema pravilima koja su se primjenjivala u trenutku stjecanja, promjene i prestanka prava i njihovih pravnih učinaka*. Ovaj članak donesen je s ciljem očuvanja postojećih stečenih prava i kako se ne bi narušavala pravna sigurnost. Predviđeno je da se

⁵⁴ Zakon o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga bio je na snazi od svojeg donošenja do 1. siječnja 1997. godine i stupanja na snagu Zakona o zemljišnim knjigama, Narodne novine, br. 91/1996. Od 1946. do 1991. godine primjenjivao se na temelju Zakona o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije, Službeni list FNRJ, br. 86/1946, a od 1991. do 1. siječnja 1997. godine na temelju čl. 1. i 2. Zakona o načinu primjene pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. godine, Narodne novine, br. 73/1991.

⁵⁵ Simonetti, P., *op. cit.* u bilj. 39, str. 46 – 49, osobito str. 49.

ono što je po pravu koje je vrijedilo prije 1. siječnja 1997. godine prosuđuje po tom pravu. U čl. 389. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima uređuju se stečena prava. Stavkom 1. ovoga članka izrijekom je propisano: *Stupanjem na snagu ovoga Zakona ne dira se u postojeće odnose vlasnika, odnosno suvlasnika stvari, s jedne, te osoba koje su na valjanom pravnom temelju i na valjani način stekle prava glede tih stvari, s druge strane.* U prijedlogu zakona izrijekom se spominje kako cilj ovog Zakona nije ukidanje odnosa koji su postojali u vrijeme njegova donošenja (i kasnije stupanja na snagu), nego poboljšanje postojećih odnosa glede stvari. Stoga je i izrijekom određeno kako se njime ne dira u postojeće odnose i prava.⁵⁶

Osim privatnopravnih, za razumijevanje pravnog režima stabala maslina na Lunu potrebno se osvrnuti i na javnopravne zadanositi. Kako je prethodno rečeno u ovome radu, dio područja Luna površine 23,6 ha na kojoj rastu divlje masline zaštićeno je i ima status posebnog botaničkog rezervata. Premda se time ni na koji način ne zadire u privatnopravne odnose glede zemljišta i stabala maslina, status prirodnog rezervata javnopravno je ograničenije vlasništva i nad zemljištem, i nad stablima maslina. Čl. 12. Zakona o zaštiti prirode propisuje sljedeće glede posebnog rezervata:

Posebni rezervat

Članak 12.

(1) *Posebni rezervat je područje kopna i/ili mora od osobitog značenja radi svoje jedinstvenosti, rijetkosti ili reprezentativnosti, ili je stanište ugrožene divlje svojte, a osobitog je znanstvenog značenja i namjene.*

(2) *Posebni rezervat može biti: floristički, mikološki, šumske i druge vegetacije, zoološki (ornitološki, ihtiološki i dr.), geološki, paleontološki, hidrogeološki, hidrološki, rezervat u moru i dr.*

(3) *U posebnom rezervatu nisu dopuštene radnje i djelatnosti koje mogu narušiti svojstva zbog kojih je proglašen rezervatom (branje i uništavanje biljaka, uznemiravanje, hvatanje i ubijanje životinja, uvođenje novih bioloških svojti, melioracijski zahvati, razni oblici gospodarskog i ostalog korištenja i slično).*

(4) *U posebnom rezervatu dopušteni su zahvati, radnje i djelatnosti kojima se održavaju ili poboljšavaju uvjeti važni za očuvanje svojstava zbog kojih je proglašen rezervatom.*

⁵⁶ Prijedlog zakona br: 44, H-15/96a, Klasa: 941-07/95-01/01, Urbroj: 62-96-76, Sabor Republike Hrvatske, str. 186 – 188; Prijedlog zakona br: 44, H-259/96a, Klasa: 941-06/95-01/01, Urbroj: 62-96-487., Sabor Republike Hrvatske, str. 198 – 199.

(5) Posjećivanje i razgledavanje posebnog rezervata može se zabraniti ili ograničiti mjerama zaštite.

(6) Aktom o proglašenju posebnog rezervata mogu se istovremeno zaštititi različite vrijednosti zbog kojih se proglašava rezervat (ornitološko-ihtiološki, geološko-hidrološki i dr.).

U rješenju kojim je područje proglašeno prirodnim rezervatom izrijekom se navodi kako je zaštita određena zbog velike botaničke, gospodarske i estetske vrijednosti stabala te da se sastoji u zabrani sječe stabala, unošenja drugih vrsta i poduzimanja svakog drugog zahvata koji može uzrokovati promjenu značajki, stanja i izgleda rezervata bez prethodne suglasnosti nadležnog tijela.⁵⁷

VII. VLASNIŠTVO I DRUGA STVARNA PRAVA NAD STABLIMA MASLINA NA LUNU U ZEMLJIŠNIM KNJIGAMA

Vlasništvo i druga stvarna prava nad lunjskim stablima maslina upisana su u zemljišnu knjigu koja se za katastarsku općinu Novalja vodi pri Zemljišno-knjižnom sudu u Pagu.⁵⁸ Po lunjskom pravnom običaju upisi u zemljišne knjige nisu bili način stjecanja vlasništva i drugih stvarnih prava na njima. Ovlaštenici stvarnih prava formiranih po običajnom pravu po vlastitoj prosudbi i htijenju upisivali su ih u zemljišne knjige.⁵⁹ Međutim, nakon što su pojedini vlasnici podnijeli zahtjev za upis prava nad stablima maslina u zemljišne knjige, upisi su se provodili u skladu sa zemljišnoknjižnim pravom. U kontekstu primjene tadašnjeg stvarnog prava takve upise pravni poredak smatrao je načinima stjecanja vlasništva, dok je, s druge strane, prema lunjskom običaju, takav upis bio deklaratoran te bez važnosti glede stjecanja prava. Čak i ako stabla maslina nisu bila upisana u zemljišne knjige kao posebni objekti stvarnih prava, Zakon o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga iz 1930. izrijekom je priznao mogućnost upisa stvarnih prava na njima, pod pretpostavkom da se dokazalo postojanje pravnog dualiteta najkasnije na dan 31. prosin-

⁵⁷ *Op. cit.* u bilj. 11.

⁵⁸ Pri Zemljišnoknjižnom odjelu Općinskog suda u Pagu ne vodi se zasebna zemljišna knjiga za k.o. Lun, nego su katastarske čestice k.o. Lun iz središnje baze katastarskih podataka Republike Hrvatske koja se vodi u Središnjem uredu Državne geodetske uprave upisane u zemljišnu knjigu koja se vodi za k.o. Novalja.

⁵⁹ Može se pretpostaviti da ti upisi nisu bili česti s obzirom na: (1) činjenicu da upis nije bio *modus* stjecanja vlasništva, a običaj se beziznimno poštovao, (2) razdoblje u kojem su upisi provođeni (početak XX. stoljeća), (3) nizak stupanj obrazovanja lokalnog stanovništva, (4) slabu pismenost i (5) lošu prometnu povezanost između 50-ak kilometara udaljenih Luna i Paga.

ca 1930. godine. To znači da je svaki izvanknjižni vlasnik stabala maslina na Lunu mogao dokazivati postojanje razdvojenosti režima zemljišta od stabala maslina na dan 31. prosinca 1930. godine te, ako je u tome uspio, mogao je u zemljišne knjige upisati svoje vlasništvo ili neko drugo stvarno pravo samo nad stablima.

Poznajući činjenicu da su vlasništvo i druga stvarna prava nad stablima maslina na Lunu bila upisana u zemljišne knjige, obrađeno je prvih 130 zemljišnoknjižnih uložaka⁶⁰ EOP zemljišne knjige koja se za k.o. Novalja vodi pri Zemljišnoknjižnom sudu u Pagu. Stabla maslina upisana u spomenutim zemljišnoknjižnim izvorima pripadaju skupini plodovitih stabala zajedno s kruškama, smokvama, šljivama, dudom, orasima, bademima, trešnjama, breskvama, marelicama i jabukama, no s obzirom na njihovu prirodnu rasprostranjenost i gospodarsku vrijednost, u toj skupini imaju u znatnome prevladavajući udio. U zemljišnoknjižnim ulošcima koji su istraženi za potrebe ovoga rada upisano je pravo vlasništva nad ukupno 6001 plodovitim stablom.⁶¹ Od tog broja 4966 stabala su masline, 867 kruške, 101 smokve, 45 šljiva, devet dudova, pet breskvi, tri oraha, dvije trešnje i po jedno stablo badema, jabuke i marelice. S obzirom na opširnost građe i brojnost upisa, za potrebe ovog rada iscrpno su obrađeni sadržaj i upisi iz zk. ul. 14. k.o. Novalja, k. č. 142/1, šuma Koncilun⁶² te su uspoređeni podaci navedeni u zemljišnoj knjizi i EOP zemljišnoj knjizi. Riječ je o reprezentativnom uzorku u kojemu najstariji upisi najvjerojatnije datiraju iz 1890., dok je zaključni upis datiran s 1985. godinom.⁶³

Kao predmet stvarnih prava u spomenutom zemljišnoknjižnom ulošku pojavljuju se samo stabla masline i kruške. Zemljišnoknjižni ulošci uvijek navode

⁶⁰ Od 130 zemljišnoknjižnih uložaka njih 13 je utrulo, a u sedam nema upisanih plodovitih stabala. Zbog činjenice da se za k.o. Lun ne vodi zasebna zemljišna knjiga pri Općinskom sudu u Pagu, napominjemo da zemljišne čestice upisane u navedene zemljišnoknjižne uloške najvjerojatnije nisu sve u središnjoj bazi katastarskih podataka Republike Hrvatske Državne geodetske uprave na području k.o. Lun, nego i u k.o. Novalja, ali se sve zemljišne čestice geografski nalaze na poluotoku Lun.

⁶¹ U 25 zemljišnoknjižnih uložaka upisano je samo pravo vlasništva plodovitih stabala bez navođenja vrste ili broja stabala, a u dvama se ulošcima kao vrsta stabala navode kruške.

⁶² O značenju toponima Koncilun vidi Badurina, D., *op. cit.* u bilj. 6, str. 41.

⁶³ Prvi upis u vlastovnici ovog z.k. ul. nije datiran, dok drugi upis datira na dan 27. siječnja 1891., a proveden je na temelju *decreto d'aggiudicazione* od 28. kolovoza 1890. godine. To nas navodi na zaključak da je prvi (raniji) upis nastao prethodne godine jer drugi upis datira u sam početak 1891. godine.

pravni temelj upisa prava s naznakom njegove datacije i broja. Kao pravni temelj upisa pojavljuju se pravni poslovi te sudske odluke o nasljeđivanju koje su u različitim vremenima i pravnim porecima imale različite nazive (*decreto d'aggiudicazione*, dosudnica, odluka o uručenju zaostavštine, rješenje o nasljeđivanju).

U spomenutim izvorima razabire su upisivanje dvaju stvarnih prava: (1) vlasništva stabala maslina; (2) prava doživotnog ili doudajnog plodouživanja na teret vlasništva nad stablima maslina.

Najstariji upis u vlastovnici ovog zemljišnoknjižnog uloška prenosimo u cijelosti:⁶⁴

Na osnovi protokola Br. 1 izvršenih snimanja za osnivanje zemljišne knjige Katastarske Općine Novalja i faktičkog posjeda od pamtivijeka uknjižuje se pravo vlasništva na ime

a) Mjesnog odbora Puntaluna

vlasništvo svih postojećih i budućih divljih stabala u korist

b) Općinske Administracije Raba⁶⁵

i vlasništvo šestosedamnaest postojećih cijepjenih stabala i sedam stabala krušaka

c) 37 maslina

d) 54 masline

e) 32 masline⁶⁶

f) 12 maslina

g) 32 masline

h) 90 maslina i 2 kruške

i) 26 maslina

⁶⁴ U ovom zemljišnoknjižnom ulošku uočena je razlika između broja stabala koja se navode u prvom upisu u zemljišnoj knjizi napisanom na talijanskom jeziku u odnosu na broj stabala u EOP zemljišnoj knjizi. Naime, u prvom upisu izrijekom se navodi 617 cijepjenih stabala maslina i sedam stabala krušaka, dok u EOP zemljišnoj knjizi zbrojeno imamo 637 stabala maslina i dvije kruške.

⁶⁵ Na temelju okružnice Ministarstva pravosuđa Narodne Republike Hrvatske od 20. siječnja 1948., broj: Zak. 265-I-13-1948, promijenjeno je ime vlasnika u prvom upisu, slova a) i b) na ime: Općenarodna imovina, a 1955. godine kao organ upravljanja upisan je Narodni Odbor Općine Novalja (upisi br. 86 i 102.). Nakon stupanja na snagu Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima vlasnik je *ex lege* promijenjen u Republika Hrvatska.

⁶⁶ U EOP zemljišnoj knjizi u upisu na listu C pod rednim brojem 5.1. pogrešno je preveden broj maslina 52 umjesto ispravno 32.

j) 116 maslina i 5 krušaka⁶⁷

k) 1 maslina

l) 1 maslina

m) 1 maslina

n) 8 maslina

o) 1 maslina

p) 40 maslina

q) 10 maslina

r) 20 maslina

s) 43 masline

t) 65 maslina

u) 28 maslina

i to sve dok stabla budu dala plod uz ograničenje da, ako se stablo osuši, ono koje bi eventualno ponovno niknulo iz svog korijena, pripadne u vlasništvo Općinske Administracije Raba.

Primjećuje se da se glede divljih (samoniklih) stabala svih vrsta primjenjuje načelo *superficies solo cedit*, odnosno vlasnik zemljišta – Rapska općina – ujedno je vlasnik divljih stabala koja na njemu rastu. Glede cijepljenih stabala vrijedi drukčiji režim – pravni dualitet – čime se negira primjena navedenog načela jer je cijepljeno stablo masline samostalan objekt stvarnih prava. Iz spomenutih zemljišnoknjižnih činjenica opaža se kako je lunjski pravni običaj ovime i *de iure* priznat, tj. on je i u zemljišnim knjigama imao (i do danas ima) pravnu relevantnost. Zemljišnoknjižno stanje u cijelosti opisuje ovaj običaj i identificira njegovu zemljišnoknjižnu registraciju kao istovjetnu neuzakonjenim običajima.

U ovome zemljišnoknjižnom ulošku u posjedovnici (list A) upisan je broj katastarske čestice (142/1) i oznaka zemljišta (šuma Koncilun), dok je u vlastovnicu (list B) upisano vlasništvo nad stablima divljih stabala i nad stablima maslina kako je gore navedeno. Čini se kako su se prava vlasništva plodovitih stabala još od doba Austro-Ugarske Monarhije naovamo upisivala po *ad hoc* kriteriju jer propisi koji su bili pozitivno zemljišnoknjižno pravo u trenutku upisa nisu predviđali poseban i specifičan način upisa prava vlasništva plodovitih stabala u zemljišne knjige. To se može objasniti prostornom ograni-

⁶⁷ U EOP zemljišnoj knjizi u upisu na listu C pod rednim brojem 8.I. ispušteno je pet krušaka.

čenošću ovog običajnopravnog instituta i njegove koncentracije na nekoliko vrsta plodovitih stabala koje austrijski zakonodavac nije mogao predvidjeti i stoga zemljišnoknjižno sankcionirati. No, u jednome trenutku, najvjerojatnije nakon stupanja na snagu Zakona o zemljišnim knjigama i formiranjem EOP zemljišne knjige, pravo vlasništva plodovitih stabala maslina upisano je u teretovnicu (list C) EOP zemljišne knjige.⁶⁸ Ako se iščita odredba čl. 25. st. 1. Zakona o zemljišnim knjigama koja propisuje da se u teretovnicu upisuju stvarna prava kojima je opterećeno zemljišnoknjižno tijelo ili idealni dio nekog suvlasnika, kao i prava stečena na ovim pravima, pravo nazadkupa, prvokupa, najma i zakupa te ona ograničenja raspolaganja zemljišnoknjižnim tijelom ili suvlasničkim dijelom kojima je podvrgnut svagdašnji vlasnik opterećenog dobra, gramatičkim tumačenjem može se zaključiti da se i pravo vlasništva nad stablima maslina može ovdje upisati, što odgovara današnjem stvarnom stanju u EOP zemljišnoj knjizi. Po logici stvari to također odgovara i pozitivnom načelu jedinstvenosti nekretnine, međutim, nemoguće je da pravo vlasništva cijelog zemljišnoknjižnog tijela bude opterećeno drugim pravom vlasništva koje postoji na tom istom zemljišnoknjižnom tijelu, pa makar ono bilo i pravo vlasništva nad stablima maslina. Autor smatra da ako se stabla maslina promatraju kao samostalni objekti stvarnih prava, pravno razdvojeni od režima zemljišta, tada bi se ona trebala navoditi u posjedovnici, dok bi u vlastovnici trebalo navesti njihova vlasnika, a u teretovnici eventualne terete na njima. Iz svega proizlazi da stabla maslina na Lunu imaju pravno svojstvo nekretnine te se stvarna prava na njima mogu upisati u zemljišne knjige.

Iz vlastovnice zemljišnoknjižnog uloška br. 14., k.o. Novalja, vidljivo je već od prvog upisa da se stabla maslina *de iure* vrlo često nalaze u suvlasništvu.⁶⁹ Autor smatra da su zemljišnoknjižni referenti prilikom provedbe rješenja o nasljeđivanju u zemljišnim knjigama koristili institut suvlasništva u svrhu provođenja upisa promjene ovlaštenika prava vlasništva nad stablima maslina, dok je suvlasništvo nad stablima maslina na Lunu faktički postojalo samo iznimno.⁷⁰ Naime, ostavitelji su svojim nasljednicima u oporukama ostavljali

⁶⁸ Jedino u z.k. ul. 2 i 55, k.o. Novalja, plodovita stabla ostala su upisana u vlastovnici, dok su u svim ostalim z.k. ul. plodovita stabla upisana u teretovnici EOP zemljišne knjige.

⁶⁹ Primjerice u z.k. ul. 14, upis c, upisano je pravo vlasništva 37 stabala maslina u korist: Baričević Pietro, Baričević Giovanni i Baričević Francesco, svaki u 1/3 suvlasničkog dijela.

⁷⁰ U prilog takvom postupanju zemljišnoknjižnih činovnika govori i činjenica da je Federativna Narodna Republika Jugoslavija upisana kao suvlasnik u 4/60 dijela plodovitih stabala u z.k. ul. 37 i 85 k.o. Novalja.

točno određena i opisana stabla maslina ili bi ih, prije svoje smrti, prilikom diobe pokazivali nasljednicima te su se ona označavala kako je gore navedeno. No, u iznimnim situacijama neuređenih odnosa između članova obitelji stabla maslina mogla su biti u suvlasništvu određeno vrijeme. U praksi to je značilo da bi se plodovi nakon berbe podijelili između članova obitelji. O tome nam svjedoči ulomak iz oprostajnog pisma Tiburta Baričevića (r. 1869.) ženi Mariji: *Naših je pet uljakov, a kada se oni drugi podilu, naša je polovica. A do kada budu ovako stat, plod na pol.*⁷¹

Prvi (najstariji) upis u ovaj zemljišnoknjižni uložak sadržava opis specifične pravne naravi vlasništva nad stablima maslina na Lunu. Takav opis nije uobičajen niti je pravom bio predviđen kao zemljišnoknjižna kategorija, ali je vrlo važan za razumijevanje ovog običajnog pravnog instituta jer ima karakter dodatnog pojašnjenja. Izriječno se navodi da ako plodonosno stablo odumre pa iz njegova korijena počnu rasti te, napokon, izrastu izdanci novog plodonosnog stabla, takvo novo stablo bit će u vlasništvu onoga tko je vlasnik zemljišta. Takvi izdanci bit će divlji i po logici lunjskog običaja koji se odnosi na sve vrste divljih stabala u ovom slučaju primjenjivat će se načelo *superficies solo cedit*, odnosno vlasnikom izdanaka bit će Rapska općina koja je ujedno vlasnik zemljišta. I ovime se potvrđuje različitost prava vlasništva nad stablima maslina od emfiteuze, *dalmatinske emfiteuze* i podnine.

VIII. ZAKLJUČAK

Običajnim pravom definirano razdvajanje pravnog režima zemljišta od režima stabala koja na njemu rastu poznato je na mnogo mjesta na hrvatskom jadranskom prostoru. Gotovo beziznimno riječ je o maslinarskim krajevima, a *ratio* uspostave dualiteta ogleđa se u mogućnosti da samo stablo bude predmet prava vlasništva neovisno o vlasništvu nad zemljištem.

Na Lunu običajno pravo vlasništva stabala maslina ima svoje podrijetlo u jednostranim očitovanjima volje da se divlja maslina cijepi, bilo po ovlaštenju javne vlasti, bilo uzurpacijom, s namjerom da se time stekne vlasništvo nad njezinim stablom potpuno neovisno o pravnom režimu zemljišta. Pravo vlasništva postojalo je sve dok je postojalo i stablo masline ili sve dok nije došlo do sjedinjenja vlasnika zemljišta i vlasnika stabala maslina koje na njemu rastu u istoj osobi.

⁷¹ Tiburto Baričević umro je 1917. godine kao vojnik u Prvom svjetskom ratu od epidemije tifusa u Trebinju u Hercegovini. Ivan Baričević, njegov unuk, čuva izvornik ovog oprostajnog pisma. Više vidi Badurina, D., *op. cit.* u bilj. 6, str. 207 – 208.

Koliko god se ovaj pravni običaj na Lunu činio dijelom pravne povijesti, jer uspostavlja pravni dualitet zemljišta i stabala maslina (što je protivno shvaćanjima pozitivnog hrvatskog stvarnopravnog uređenja), činjenica je da on ima pozitivnopravne učinke koji se do sada nisu propitivali. Tradicijski koncept vlasništva stabala maslina ima se smatrati stečenim pravom izriječkom priznatim i potvrđenim §§ 75. i 76. Zakona o unutrašnjem uređenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga iz 1930., a glede odnosa nastalih najkasnije 31. prosinca 1930. godine. Budući da je koncept vlasništva nad stablima maslina bio priznat stečenim pravom njihovih vlasnika još 1930. godine, isto shvaćanje treba prihvatiti također glede primjene odredbe čl. 389. o stečenim pravima Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima koji je danas pravo na snazi u Republici Hrvatskoj.

Vlasništvo nad stablima maslina kao samostalnim predmetima stvarnih prava (=nekretninama) upisano je u zemljišne knjige kao vlasništvo plodovitih stabala, a upisano je i pravo plodouživanja na njima kao ograničeno stvarno pravo. Povrh toga, u relevantnim zemljišnoknjižnim ulošcima vrlo je precizno opisan ovaj pravni institut, počevši od upisa vlasništva nad stablima te razlikovanja činjenice je li riječ o divljem ili cijepljenom (pitomom) stablu, što umnogome mijenja pravnu situaciju.

Današnja raširenost ove vrste pravnog dualiteta u pogledu stabala maslina te njegova brojnost u različitim primorskim krajevima u Hrvatskoj upućuje na njegovo primjereno značenje. S gospodarskoga gledišta njime se omogućuje održivi modalitet iskorištavanja stabala maslina koje najčešće rastu ili na poljoprivredno bezvrijednom krškom zemljištu ili na zemljištu rascjepkanom u niz malih čestica s brojnim suvlasnicima, stvarnopravnim teretima, ograničenjima i sl. Valja posebno istaknuti kako je znatan dio postojećeg maslinarstva i proizvodnje maslinova ulja u Republici Hrvatskoj nedjeljivo povezan s ovim pravnim institutom te da se na njega u bitnome oslanja. Konceptom dualiteta daje se obrađivaču vlasništvo samo nad stablima maslina (kako bi bez ikakvih pravnih ograničenja mogao optimalno iskorištavati stablo masline i ubirati njezine plodove), čime se na razmatranome području prevladavaju faktični i pravni problemi povezani s režimom zemljišta.

Postojanje ovog pravnog dualiteta na Lunu i, posljedično, njegova velika gospodarska važnost upućuju i na činjenicu da bi koncept jedinstvenosti nekretnine u Republici Hrvatskoj trebao imati načelno značenje, ali i da bi bilo dobro glede stečenih prava vlasništva nad stablima maslina pozitivnim propisima regulirati pravnu razdvojenost zemljišta od stabala. Koncept razdvajanja

pravnog režima zemljišta od režima stabala u statutarnom pravu istarskih i dalmatinskih komuna gotovo je univerzalno postojao tijekom srednjeg i novog vijeka, a priznavao se institutom *emfiteuze* i *dalmatinske emfiteuze*. Riječ je bila o situacijama kada bi vlasnik zemljišta osnivao stvarno, nasljeđivo i otuđivo pravo iskorištavanja poljoprivrednog zemljišta u korist emfiteuta, pridržavajući si *canon*. No, povrh emfiteuze, postojali su i drugi načini uspostave dualiteta: pravnim poslovima *inter vivos* i *mortis causa* koji su prethodno spomenuti u ovome poglavlju, a protivni su načelu *superficies solo cedit*. Kao *sui generis* pravni institut, a ujedno i način uspostave dualiteta pojavljuje se i lunjski običaj koji ima ishodište u cijepljenju divlje masline.

Budući da su maslinici općenito, pa tako i oni na Lunu, dugotrajni (više-stoljetni) nasadi, trajniji od bilo kojeg drugog voćnog nasada, te zbog činjenice da su dugo postojali u kontekstu pravne razdvojenosti zemljišta od stabala maslina, *de lege ferenda* trebalo bi propitati mogućnost *de iure* uzakonjenja ovih instituta.

U pravu Republike Hrvatske ovaj institut postoji kao stečeno pravo, no pozitivni propisi ne poznaju njegovu stvarnopravnu definiciju. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), Opći građanski zakonik (OGZ) i pravo Kraljevine Jugoslavije sankcionirali su takav dualitet te ga proglasili stečenim pravom vlasnika stabala. Temeljem čl. 389. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima ovaj dualitet pozitivnopravno gledajući jest na snazi i relevantan je. Prema tome, lunjska stabla maslina su samostalne nekretnine s vlastitim stvarnopravnim režimom neovisnim o pravnom režimu zemljišta.

Summary

Ivan Milotić*

**THE OWNERSHIP OF OLIVE TREES IN LUN (ISLAND PAG)
AND THE PRINCIPLE SUPERFICIES SOLO CEDIT**

In the northern part of the island Pag, on the territory of Lun, specific type of ownership of olive trees developed from the 18th century onwards. This specific type of ownership has its legal grounds in local customary law which allows one person to be the owner of an olive tree regardless of the legal regime of land property. This means there is a legal dualism between real property rights on the olive tree and on the land. Such a concept abolished the principle of Roman law expressed as superficies solo cedit by which everything that is firmly connected with land on its surface belongs to the land's owner. Principle superficies solo cedit was prescribed by the statutory provisions of the medieval laws of the community of Rab which for centuries exercised its jurisdiction over the northern parts of the island of Pag (pertinent to Lun's community). Today a concept of legal dualism between regimes of olive trees and land is contrary to the principle of unity of a real estate which is generally proclaimed in Croatian real property law in force. The aim of this paper is to explain genesis, development and features of the traditional concept of ownership existing on the olive trees in Lun. Author analyses its legal nature and function within the framework of different legal systems and real property laws that were applied to the real property on Lun in the last few centuries. Author discusses how this customary concept of ownership was incorporated into the real property law. The aim of this paper is to analyze how the customary law survived and how it was implemented (especially in the land registers) until today. The paper discusses an important question whether the ownership of olive trees can nowadays be recognized as a category of law in force.

Key words: Lun, island Pag, olive trees, legal duality, superficies solo cedit, customary law

* Ivan Milotić, Ph. D., Assistant Professor, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb